

Hét éve kezdődött felmérésem harmadik csomópontja a *Szülők, szerepek, családi státusok* címet viselő összegzés egyik mellékszálaként az iskolai olvasókönyveket is átnéztem a fenti szempontból. A 8–14 évesek olvasó- és irodalomkönyvei képezték a vizsgáldás tárgyát, a legnagyobb példányszámban használt 6 félélt elemeztem, összesen 42 tankönyvet.

1. A családok összetétele

Az Orbán-kormánynak tulajdonított háromgyermekes családmoddal az 1974-es tankönyvekben jelent meg, szinte kizárólagos formában. A képeken, az olvasmányokban két szülő, három gyermek, a legidősebb fiú, a középső lány, a legkisebb ismét fiú. Ez az ideális család 1990-ig volt egyeduralgoló modell. A 90-es évek tankönyveiben többszínű a kép; általános a két gyermek, de előfordul három és egy gyerek is családonként. Nagycsalád, 4 vagy több gyermek egy-egy kivételes esetben szerepel csak.

A képeken és a szövegekben ábrázolt családi képek:

anya két gyermekkel	otthon, iskolába(ból) tartanak, megállóban várakoznak	40%
anya egy gyermekkel	a fentiek mellett, vásárolnak	12%
apa fiával	otthon, tv-t néznek, fociznak, fát ültetnek	13%
anya lányával	otthon, a konyhában ténykednek, olvasnak, vásárolnak, kirakatot néznek, fagyaltoznak	13%
apa két fiával	otthon meccset néznek a tv-ben, focimeccsen ülnek a lelátón	6%
anya fiával	mennek az utcán, ruhaneműt vásárolnak, busszal utaznak	6%
teljes család	apa, anya, egy vagy több gyermek otthon, étkezés közben, tv előtt, esetleg apa éppen indulófélben	10%

Ahol egy szülő jelenik meg, az esetek többségében nem derül ki, hol van a család többi tagja. Néhány százalékban fordul elő elvált, özvegy, tehát egyszülős családra való utalás. Mindössze (a hat évfolyam hatféle olvasókönyvében) öt olyan szöveget találtam, amelyben féltestvérek, szülők új házassága adta a háttérrel. Természetesen nem azt szeretném, ha ez lenne a családmoddal, de a vizsgálatunk körébe tartozó gyerekek egyharmada szembesült már azzal, hogy a szülők elváltak, új kapcsolatot létesítettek, féltestvérek születtek.

Egyetlen állami gondozásban nevelkedő gyermekről olvashattam, és egy kínai szülőktől származó gyermekről. A tankönyvekben nem fordul elő vegyes házasság, idegen országból származó szülő, nincsenek cigány családok.

A megjelenített szülők, különösen a képeken, egyformák.

Nagyszülők: Igen ritkán fordulnak elő, akkor is inkább a kisebbek olvasókönyveiben. Tankönyvenként 2–4 szemelvényben szerepelnek. Szerepüket vizsgálva; bölcs tanácsokat

osztogatnak. Nagymama több van, mint nagypapa. 90%-uk vidéken él, zömmel faluban. Életterük: 65% falusi, 35% városi. Fővárosi nagyszülő nincs. Egyáltalán nem fordul elő munkahelyen dolgozó nagyszülő, valamennyien otthon ténykednek.

A nagymamák sütnek, főznek, kertben tevékenykednek, takarítanak, baromfit etetnek. a nagypapák üdögélnek, kertészkednek, fát vágnak, az istállóban etetik az állatokat. Egyetlen nagymama esetében sincs utalás arra, hogy dolgozott volna munkahelyen, a nagypapák közül egyről kiderül, hogy állatorvos volt, kettő mozdonyvezető, egy gyárban dolgozott. Mind-egyik nagyapa tud szerelni, barkácsolni.

Ha végiggondoljuk, a nagyszülők jelentős hányada még dolgozik. A 8–10 évesek nagyszülei még erősen munkaképes korúak (50–55 év körüliek). Ráadásul a 70-es évek is a kétkeresős családokra épültek. A mai nagyszülők nem otthon üdögélő nyugdíjasok, hanem aktív keresők, sokféle foglalkozással, hivatással, munkakörrel.

Kérdés lehetne az is, hova lettek a fővárosból a nagyszülők.

2. Család és munka

A tankönyvekben megjelenő családokban az apák valamennyien dolgoznak, kivétel nélkül, valamennyien. Az anyák, kevés kivételtől eltekintve, otthon vannak. Csupán 10%-uk dolgozik munkahelyén (pedagógus, orvos, szakács, eladó és szövőnő!/).

Különösen érdekes a képek elemzése. Ha a teljes család jelenik meg szinte mindig étkezés keretében, esetleg születésnap van a háttérben.

Ha részlegesen jelenik meg a család:

apa: tv-t néz, újságot olvas, pipázik

néhány esetben: kertészkedik, autót szerel, autót mos

egy-egy esetben: kerítést fest, fát nyes, kerékpárt javít

anya: főz, takarít, virágot öntöz, virágot ültet, mos, vasal

néhány esetben: könyvet olvas, rádiót hallgat, az ablakban könyököl

gyerek, gyerekek: olvas, leckét ír, játszik, tv-t néz.

Több felnőtt egy időben, családi körben, otthon nem fordul elő, csak munkahelyen, utcán, boltban, közlekedési eszközön.

Ezeknek a családoknak nincsenek rokonaik, barátaik, nem jön hozzájuk senki, ők sem mennek senkihez.

Több gyerek születésnap alkalmából fordul elő. Nem jönnek barátok, osztálytársak sem tanulni, sem játszani.

3. Lakás. életkorulmények

A tankönyvekben „élő” családok 70%-a egyszintes, sátortetőes családi házban lakik, a többi lakótelepen, tömbházban. Villában, lakóparkban, többszintes házban nem lakik senki, de roskadozó, lepusztult körülmények között sem. A falun élők házai is egyszintes, sátortetőes formák. A nagyszülők skanzen típusú házakban laknak; zsúptető, léckerítés, apró ablak, ajtó, a ház előtt lóca, kispad, a ház körül állatok.

A családok bevásárolni boltba, ABC-áruházba, zöldségeshez járnak. Általában gyalog mennek, kosárral a kezében szinte kizárólag az anya, esetleg egy gyerekkel. Nincsenek

bevásárlóközpontok, hipermarketek, plázák. A lakások berendezési tárgyai: könyvespolc, ruhásszekrény, étkezőasztal, rádió és tv. A fürdőszobában mosógép és centrifuga.

Öltözködés, külső megjelenés

Az anyák szoknya, blúz viselete általános; enyhén bővülő szoknya, betűrt blúz. Otthon gyakran viselnek kötényt. Az apák utcán, munkába öltönyben, esetleg pulóverben, de nyakkendősen járnak. A munkahelyen köpenyt vagy szerelőruhát viselnek. Otthoni jellemzők a papucs és a kockás ing.

A nagyszülők mind fehér hajúak. A nagymamák kontyot és szemüveget hordanak, kötény nélkül nem fordulnak elő. A nagypapák bajuszosak, köztük is sok a szemüveges. A falun élők bárányszőr kucsmát és csizmát hordanak (nyáron is). Ha a kertben dolgoznak, a metszőolló mellé kertész-kötény tartozik.

A gyerekek ünnepi viselete fehér ing, blúz, sötétkék nadrág, szoknya. Iskolában, utcán blúz, pulóver, szoknya, nadrág – mindig vagy piros, vagy kék. Előfordul a farmer viselet is. Otthon is ugyanezt hordják. Iskolába háti- illetve kézitáskával járnak.

Harmónia

Jellemző a békés csend és a semmitmondó beszélgetés. Nem jellemző a társasjáték, a sakkozás, a kártyázás, mesélés, labdajátékok, szerelés, barkácsolás, kerékpározás. Nem járnak közösen síelni, korcsolyázni, úszni, de kirándulni is alig. Nem utaznak sem belföldön, sem külföldre.

A testvérek:

játszanak	30%
játszanak és veszekszenek	30%
veszekednek, marakodnak, különködnek	40%

A szülők nem veszekednek, nem is vitatkoznak.

Kommunikáció

Felszínes beszélgetéseken kívül semmiféle jellemzőt nem találtam. Monológok szerepelnek; valamelyik családtag (általában felnőtt) beszél valamiről, nem akarja megbeszélni, nem kérdez, nem vár véleményt.

A gyerekeket „kikérdezik”: mi történt az iskolában? milyen jegyet kapott? miért veszekedett a testvérel?

A mindennapi rutinon nem lépnek túl.

Gyakori a tanácsadás (kéretlenül). Az apák és a nagyszülők a bölcsesség forrásai. Az anyák gondozói szerepet töltenek be.

Hiányzik a problémák felvetése, a megbeszélés, a vita. Érdeklődéshez kötődő beszélgetés alig fordul elő. Nem beszélgetnek sportról, a szülők munkájáról, a divatról, a kisbaba fejlődéséről...

3. Szabadidő a lakáson kívül

Autóval az apa jár, egyedül. A gyereket, gyerekeket nem ő viszi óvodába, iskolába, az anya kíséri őket. Az anya bevásárlókosárral, egyedül jár vagy várakozik az óvoda, iskola előtt.

Közös családi programként egyetlen lehetőség fordul elő, az állatkert, ezen kívül séta a kirakat előtt, ruha-, cipővásárlás. Fiús program a meccsre járás, de sportolás nem, még biciklizni

sem mennek el. Társakkal, idegen felnőttekkel sokszínűbb a program (pedagógus, edző); uszoda, vitorlástábor, strand, görkorsolyázás, biciklizés, sítábor is előfordul.

4. Korszerűség, összhangban a mával

Olyan családkép, életforma jelenik meg, amely nem nevezhető még áltagosan jellemzőnek sem. Nem a mai kor kérdései, kihívásai az olvasmányok témái. Mindazon problémák kívül maradnak, amelyeket az iskolai integráció felvet. Ugyanekkor nem közvetít követhető modelleket sem.

A tankönyvekben nem a XXI. századi Magyarország látható, olvasható, de még a XX. század 90-es évei sem. Egy avított, a 60-as évekre jellemző, sematizált, kissé idealizált világkép ez, amely a mai gyerekeknek ugyanolyan távoli, mint a régmúlt idők történelmi olvasmányai. A kor státuszimbólumai, a számítógép, a mobiltelefon, a cd-rom, a plazmatévé bővületében élő gyerekek telefonfülkéből telefonáló, trolibuszon, villamoson utazó, építőkockával játszó gyerekekről olvasnak, ilyen képeket látnak. Másként élnek, öltözködnek, viselkednek, mások a problémáik.

A családkép is a 60-as években talán még meglevő, a férfi a családfő, az eltartó, otthon kényúr képét örökíti tovább. Csak a lányok, asszonyok végeznek házimunkát. Terített asztal reggel, délben, este. Ez nem a mai családok jellemzője. Ritka a leülős, kényelemesen reggeliző család, a meleg vacsora. A tisztaság helyett a mélyszegénység és a „kőgazdaság” világában élünk, a gyerekek is ezt látják. Van munka és hajlék nélkül élő ember, sőt család is. Van válás és halál, gond és baj is. A nagyobb kamaszoknál a dohányzás, az ital és a drog is megjelenik.

Talán, ha a tankönyvek család- és környezet-képen nem 30-40 évvel kullogna a valóság után, olvasni is jobban szeretnének. Elszomorító, hogy ezek a tankönyvek mind 1990 után kerültek piacra.

A szürke, gyenge átlagból több téren eltérő, kiemelhető jobbak:

dr. Lovász Gabriella 3., 4. osztályos olvasókönyvei,

a Nemzeti Tankönyvkiadó 1–8. osztályos olvasókönyvei,

a Dinasztia Kiadó és a Korona Kiadó némelyik olvasókönyve.

A felsoroltak sem hibátlanok, de több szemelvény, olvasmány üdítően mai.